

Kur'an Araştırmaları Vakfı
KURAV

Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının
Çağdaş Parasal Değeri
[SEMPOZYUM TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ]

02-03 Ekim 2004
Hotel Montania, Mudanya-BURSA

Editör
Yunus Vehbi YAVUZ

KURAV YAYINLARI
BURSA 2006

“HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ HAYAT STANDARTLARINDA BELİRLENEN KLASİK ÖLÇÜLER DİKKATE ALINARAK ZEKÂT NİSABININ ve FİTRE MİKTARININ ÇAĞDAŞ PARASAL DEĞERİNİN BELİRLENMESİ”

Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ
UÜ İlähiyat Fakültesi

I.GİRİŞ

Hz. Peygamber dönemi piyasasında zenginlik ölçüsü olarak belirlenen aynı varlıklarla nakdî varlıkların (Dinar-Dirhem) değer olarak günümüz toplumuna yansıtılmasında sıkıntılarının yaşandığı bir gerçektir. Bunun gibi Ramazan orucu sonunda yoksullara verilmesi emredilen fitrenin miktarının güncelleştirilmesinde de aynı sıkıntı yaşanmaktadır. Zira Türkiye şartlarında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki müftülüklerce belirlenen zenginlik ölçüleri ile fitre miktarları çağdaş ölçüleri yansıtmaktan uzaktır. Çünkü zenginlik ölçüsü demek, İslam dinine göre, bir Müslüman'ı mevcut piyasa şartlarında zengin kılan bir malvarlığı demektir. Zengin kişi de bu kadar malvarlığına sahip olan kişi demektir. Bu sınır da ancak yaşanan toplumdaki piyasa şartlarında belirlenebilir.

Hz. Peygamber'in belirlediği zenginlik ölçüsünün, yaşadığı toplumun piyasa şartları ile yakından ilgili olduğunda hiç şüphe yoktur. Oysa, İslam dünyasında, özellikle Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan Müftülüklerce belirlenip ilan edilen zenginlik ölçülerinde günümüz piyasa şartları değil, Hz. Peygamber (SAV) Döneminin piyasa şartlarının dikkate alındığı görülmekte, dolayısıyla ilan edilen zenginlik ölçüsü sembolik bir değer ifade etmekten öteye geçmemektedir.

Fitrenin ilan edilmesinde de aynı sorun yaşanmaktadır. Hz. Peygamber dönemi şartlarında yoksul bir Müslüman'ı bayram sevincine ortak etmeyi hedefleyen fitre, bugün ki piyasa şartlarında yoksulun ciddi bir ihtiyacına cevap verecek bir meblağ olmaktan uzaktır. Gerek zenginlik ölçüsünün, gerekse fitre miktarının belirlenmesinde amaç dikkate alınmamakta, belki aynı varlıklar esas alınarak Hz. Peygamber döneminde

yapılan bir muamelenin aynısı tekrarlanmaktadır. Daha başka bir ifade ile, ekonomik yönü ağır basan bu iki konu namaz, oruç ve hac gibi taabüdü ibadetlere benzetilerek tevkifilik esas alınmakta, dolayısıyla amaç ihmal edilmektedir. Yani zekât ve fitre bu ibadetlere benzetilerek tevkîf kabul edilmekte, önceden belirlenmiş olan nisap mallarının değerleri dikkate alınmaksızın aynı olmalarına bakılmaktadır.

Ancak, burada bir husus gözden kaçırılmaktadır: Zekât ve fitrenin malî ibadetlerden olmasına karşın, namaz ile oruç bedenî ibadetlerdendir. Bunları bir birine benzetmek tutarlı bir benzetme olmasa gerektir. Çünkü malî ibadetlerin aynı zamanda toplumsal ve ekonomik yapı ile, piyasa şartları ile çok yakından ilgisi bulunmaktadır. Bu ilgiyi göz ardı etmek anılan ibadetleri hedeflerinden uzaklaştırmaktır. Çünkü İslam'da malî ibadetlerin birinci derecedeki hedefi Allah rızası için kulluk olmakla beraber, insanların ihtiyaçlarını gidermek, sosyal yapıyı güçlendirmek, böylece sosyal bütünlüğü perçinlemek de önemli hedefleri arasında yer almaktadır.

II. PARA NİSABI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

İslam fıkıh kaynaklarından öğrendiğimize göre, gümüş ve altın para nisabının belirlenmesinde fakihler arasında iki görüş ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu görüşleri özetleyerek vermeye çalışacağız:

A. Gümüş ve Altın Paraların Nisabında Amacı Esas Alan Görüş

Gümüş ve Altın paraların nisabını belirlemede kıymeti esas alan bu görüş Tabiûn fakihlerinin ileri gelenleri, Malikî mezhebi ve ağırlıklı olarak Rey Ekolü tarafından ileri sürülmüştür. Buna göre anılan ibadetlerin bir amaca yönelik olarak teşri' kılındığı, topluma bakan yönlerinin bulunduğu, dolayısıyla zekât ve fitre ödemekle yükümlü olan kimselerin, naslarda belirtilen malvarlıklarının hem kendilerini ödeyebileceklerini, hem de bunların değerlerini ödeyerek Allah'a karşı kulluk görevi yapabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Hatta Ebu Hanife'ye göre, hangi türden ödeme yapmak yoksulun lehinde ise o türden ödemenin yapılması daha faziletlidir. Aşağıda bu görüşü güçlendirecek bazı delilleri kaydettik.

Şihabud-Din Ahmed El-Heytemî «Tuhfet'ul-Muhtâc» adlı eserinde konu ile ilgili olarak şöyle diyor: «Koyun ve develerin zekâtını, o ülkenin kullandığı gümüş veya altın para cinsinden ödemek caizdir. Çünkü, bunların zekâtını vermekten maksat, yoksullara yarar sağlamaktır. Aynı varlıkların değerini para olarak ödemekle yoksula aynı yarar sağlanmaktadır.»¹

Hanefî mezhebine göre; zekâtı ödenecek malın kendisi elde bulunduğu ve aynî varlık olarak ödeme imkânı da bulunduğu zaman onun değeri üzerinden zekât ödemek caizdir. Fitre ile kefaretlerde de durum aynıdır. Bu mezhebe göre yine bir kimsenin 100 dirhem

¹ Heytemî, Tuhfet'ul-Muhtac, c. III, s. 220, Kitâbüz-Zekât.

kiymetinde sekiz dinar altın ile 100 dirhem gümüş parası bulunup üzerinden de bir yıl geçerse, Ebû Hanîfe'ye göre; bu paraların zekâtını öderken kıymetlerini dikkate almak gerekir.²

Bu Görüşün Dayandığı Deliller

1-Tevbe sûresinin 9/60. âyeti:

«Müminlerin mallarından zekât al.» meâlindeki âyet-i kerîme, alınacak olan zekât miktarının mal cinsinden olduğunu açıklıyor. Para da en değerli bir mal olduğuna göre, aynı varlık yerine zekât olarak verilebilir.

2-Salim b. Abdillâh'tan rivayet olunan: «Beş deve de bir koyun vermek gerekir.»³ hadisi:

Bu hadiste beş deveden bir deve vermek yerine beş devenin değerinin 1/40'na denk gelen bir koyun verilmesi istenmiştir. Beş deve içinde (bunların 1/40'ına denk gelecek) düşük değer de bir deve bulma imkânı olmadığı için, Hz. Peygamber (SAV) beş devenin değerinin 1/40'ına denk gelen bir koyun vermeyi emretmiştir. Bundan da anlaşılıyor ki, beş devede bir koyun vermenin amacı bunun değeri olup kendisi değildir.

3- Muaz Hadisi:

Yemen valisi Muaz b. Cebel Müslüman halkın zekât ödemesi ile ilgili olarak yaptığı bir konuşmada şunları demişti: «Zekât yerine bana «Hamîs» getirebilirsiniz.»⁴ Bu da ancak kıymet itibarı ile olabilir. Bunun anlamı, fakiri mala sahip kılmak suretiyle ihtiyacını gidermektir. İhtiyacın giderilmesi bizzat koyunu vermekle mümkün olduğu gibi, çoğu zaman koyun yerine, yoksula daha yararlı olacak şekilde kıymetini vermekle de mümkündür.⁵

Kaynaklarda bulduğumuz yukarıdaki delillere biz aşağıdakileri de ilâve ediyoruz:

4- Enes Hadisi:

Enes b. Mâlik'den rivayet edildiğine göre; Ulu Allah'ın Resûlüne emrettiği zekât farzı hakkında Hz. Ebû Bekir'in kendisine yazdırdığı yazıda aynen şöyle denilmektedir:

«... Kimin zekât yükümlülüğü beş yaşında bir deve verecek sayıya ulaşır da develer arasında bu yaşta bir deve bulunmayıp dört yaşında deve bulunursa, o kimseden dört yaşındaki deve kabul edilir; mal sahibi de bunun yanında mümkün olursa (yaş farkı

² Serâhsî, Mabsût, c. II, s. 175.

³ Nesâî, Sünen, c. V, s. 19 vd; İbn-i Mâce, c. I, s. 575 ve Ebû Dâvud, c. I, s. 358.

⁴ Hamîs: beş zirâ (375 cm.) uzunluğundaki bir giyeceğin adıdır.

⁵ Serâhsî, Mabsut, c. II, s. 175.

olarak) ya iki koyun veya (iki koyun karşılığı olarak) 20 dirhem para verir.

«Bir kimsenin zekât yükümlülüğü dört yaşında dişi bir deve verecek sayıya ulaşır da bu yaşta zekât verecek bir deve bulunmaz ve ancak beş yaşında dişi bir deve bulunursa, bu deve ondan kabul edilir; fakat zekât memuru (yaş farkı olarak) mal sahibine ya 20 dirhem para veya iki koyun verir...»⁶

Hattâbî (v.388/998), bu hâdis-i şerîfin açıklamasında şöyle diyor: «Burada koyunların her biri ile 20 dirhem, hadd-i zâtında asıl olup bedel olmadıklarını gösteren delil bulunmaktadır.»⁷ Bu hadisin benzeri Sümame'den de rivayet edilmiştir.⁸

Yukarıdaki hadis-i şerif Halife Hz. Ebu Bekir tarafından yazdırılan önemli bir vesikadır. Bu vesikada ödenen 20 dirhem farkın koyunun değeri olduğu açıkça görülmektedir. Burada nisap ya koyunun kendisi ile ya da değeri ile tamamlanmıştır.

5. Zekât Mallarının Birbirine İlâve Edilmesi:

Gerek külçe, gerekse para türünden altın ve gümüş nisabı hesaplanırken bir birine ilave edilme konusunda görüş ayrılığı vardır. Hanefî mezhebi ile Rey Mektebi mensuplarına göre, gümüş ve altın paralar değerleri üzerinden birbirine ilave edilerek nisaba girerler.⁹

Diğer Mezhep imamlarına göre ise; bunlar mutlaka aynı varlık olarak hesap edileceklerinden, eşyanın fiyatları değildir. Binaenaleyh, kıymetleri itibarı ile de, ağırlıkları itibarı ile de birbirlerine ilâve edilerek nisabı doldurmakta hesap edilemezler. Her ikisinin belirlenen nisaba ulaşması gerekir. Yani, altın paraların 20 dinara, gümüş paraların (200) dirheme ağırlık olarak ulaşması gerekir. Bu ölçü İlk dönem paraları için konulmuştur.¹⁰

6. Her Ülke Kendi Parası İle Nisabı Hesaplamalıdır Görüşü:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber (SAV) döneminde gümüş paranın nisabı 200 dirhem, altın paranın nisabı 20 dinar idi. Hz. Peygamber (SAV) zamanında piyasada esas olan gümüş para olup, altın para sonradan onun değerine göre tedâvüle girmişti. Ancak, altın para nisabı hakkında bazı ilim adamlarının ileri sürdükleri görüşleri zikretmekte yarar bulunduğunu düşünmekteyiz. Bu sebeple, önce bu görüşleri aşağıda vereceğiz:

a. İbn-i Hubeyb El-Endülüs'ye göre; her ülkenin halkı nisabı kendi paralarının

⁶ Buhârî, Sahîh. c. II, s. 117; bkz: Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 358;

⁷ Buhârî, Sahîh. c. II, s. 117; bkz: Ebû Dâvud, Sünen, c. I, s. 358;

⁸ Buhârî, 2/117

⁹ Aynî, c. IV. S. 361; İbn-i Mâce, Sünen, c. I, s. 575.

¹⁰ Bkz: Seyyid Sâbık, Fıkh'us-Sünne, c. I (s . 361; Bu bapta Mezheplerin görüşleri için bkz: İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 73 vd.; Mâlik, el-Müdevvene, c. II, s. 108; el-Muvattâ, c. I, s. 274 ve Serahsî, Mabsût; Zekât bahsi, Zamm'ul-Ecnas.

değerine göre ayarlamalıdır.

c. Fetâvâ-i Fadlî'de ise, nisapta her ülkenin dirhem ve dînarlarına (yani paralarına) itibar edilmesi gerektiği zikredilmiştir.

d. Bir rivayete göre; bazı ilim adamları nisabı ağırlık olarak değil de sayıya göre kabul etmişlerdir.¹¹

7. Ağırlığı Hafif Dirhemlerin Kıymetini Almak

Buhara'lı Hanefî alimlerden Ebû Bekr Muhammed b. Fadl, diğer ülkelerdeki dirhemlere oranla daha hafif olan Gatrıfî diye adlandırılmış dirhemleri, Buhara'daki değerlerine göre zekât nisabı için ölçü kabul eder, bu kadar parası olan bir Müslüman'ın zengin sayılacağına hükmederek şöyle derdi: «Bu çeşit paralar diğer ülkelerde kullanılan paralar gibi bizde çok değerlidirler. Biz kendi paramızı daha iyi tanırız.» Bu görüş aynı zamanda Şemsül-Eimme El-Halvânî'nin görüşü olup İmam Serahsî tarafından «Bana göre en doğrusu budur» denilerek tercih edilmiştir.¹²

8. Altın Para Nisabının Gümüş Paraya Göre Ayarlanacağı Görüşü

Kadı İyaz gibi bazı ilim adamları da altın paranın nisabını 20 dinar olarak değil de gümüş para nisabının değeri olarak kabul etmişler; dolayısıyla ister 20 dinar olsun, ister 20 dînardan fazla olsun, altın paranın kıymeti 200 dirhem gümüş paranın değerine ulaşmadıkça ondan zekât vermek lâzım gelmeyeceği görüşünü savunmuşlardır. Bunların gerekçeleri, altın paranın nisabı hakkında Hz. Peygamber (SAV)'den nakledilen sağlam bir rivayetin bulunmayışıdır.

Altın paranın nisabındaki ihtilâf 40 dînara kadardır. Kırk dînarda ise ihtilâfsız 1 dînar zekât vermek gerekir. Zira malların zekâtı 1/40 hesabı iledir.¹³

Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü belirtirken İmam Serahsî (v.490/1097), «El-Mebsût»'unda çok geniş bilgi veriyor. Konuyu aydınlatması bakımından anılan kitapta yer alan bazı meseleleri burada zikretmek istiyoruz:

“Zekâtın farz oluşunda kıymetin tesiri ayn'ın tesirinden daha çoktur. Öyle ki, kıymet itibarı ile nisap tamamlanırsa; ağırlık yönünden ister tamam olsun, ister olmasın, zekât vermek farz olur.¹⁴

“Bir kimsenin 100 dirhem gümüş parası ile 100 dirhem kıymetinde 8 dînar altın parası bulursa ve üzerlerinden bir yıl süre de geçse, Ebû Hanife'ye göre; o kimsenin zekât vermesi farz olur. Çünkü, değer itibarı ile altının nisabı 200 dirheme ulaşmıştır.

Hanefî Mezhebine göre; “Bir kimsenin 150 dirhem gümüş parası ile 50 dirhem

¹¹ Ab'ur-Rahmân el-Bennâ, Feth'ur-Rabbânî, c. VIII, s. 242.

¹² Serahsî, el-Mebsût, c. II, s. 194.

¹³ Bkz. İbn-i Rüşd, Bidâyet'ul-Müctehid, c. I, s. 234.

¹⁴ Serahsî, Mebsût, c. III, s. 15.

değerinde 5 dinar altın parası bulursa, her ikisi nisabı dolduracağından ittifakla bu paralardan zekât vermek lâzım gelir.

“Bunun gibi, bir kimsenin 15 dînar altın parası ile 5 dînar değerinde 50 dirhem gümüş parası veya 10 dînar altın parası ile 10 dînar değerinde 100 dirhem gümüş parası bulursa, yine ittifakla ondan zekât vermek gerekir.”¹⁵

el-Mebsût sahibi İmam Serahsî para konusunda yine şu önemli açıklamayı yapıyor:

«Altın ile gümüş paralar her ne kadar görünüşte ayrı iki cins gibi kabul ediliyorlarsa da, mal olmak bakımından birleşiyorlar. Yani mallar her ikisi ile de kıymetlendiriliyor. Altın ile gümüş, eşyanın kıymeti olmaktan başka bir amaç taşımamaktadırlar. Malların iyisi, kötüsü, miktarı bunlar sayesinde bilinir. Zekâtın farz oluşu da bu maliyet esasına dayanıyor.»¹⁶

Yukarıdaki meselelerde Hanefîlerin zekât nisabında dirhem ve dinarlarda ağırlığı değil, bunların satın alma gücünü esas aldıklarını göstermektedir. Dolayısıyla görülmektedir ki; Ebû Hanîfe'ye göre nisapta altın ve gümüş paralar, ağırlık olarak değil kıymet olarak kabul edilip ona göre hesap edilmekte, biri diğerine ilâve edilerek değerleri üzerinden nisabı tamamlayacakları görüşü savunulmaktadır.

Bu görüşü savunanların dayandıkları gerekçe, her ikisinin de sağladıkları fayda yönünden birleşmesidir.¹⁷ Anılan görüş sahiplerinin bu meselede amacı esas aldıkları anlaşılmaktadır.

9. Nisap Miktarının Hayat Standardını Göstermesi

Hız. Peygamber döneminde belirlenen nisap miktarı malvarlığının satın alma gücünün hayli yüksel olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili olarak Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî'nin değerlendirmesini burada kaydetmekte yarar vardır:

Şeyh'ul - İslâm Şâh Veliyyullah Ed - Dehlevî, Ebû Saîd El - Hudrî hadîsini zikrettikten sonra, nisap ölçülerinin hikmetini açıklarken şöyle diyor:

“Nisap için hububat maddeleri ile hurmadan (meyvelerden) 5 ölçek, yani (1000 Kg.)'lık bir sınırın konulmasının sebebi, bu kadar bir malvarlığının bir aileye normal ölçülerde bir yıl süre ile yetmesidir. En küçük bir aile ise, karı koca ve hizmetçi ile bunlar arasında bir çocuk'tan ibarettir. Genellikle, insanın yiyeceği miktar, senede bir rıtıl veya bir Müd'dür (yaklaşık olarak 18 litre). Böyle bir ailede her fert için bu miktar yiyecek maddesi düşünüldüğü takdirde, bu onlara bir yıl yettiği gibi, bir miktar da artarak katık masrafını bile karşılardı.

“Gümüş paradan 200 dirhem nisap takdir edilmesinin sebebi, fiyatları orta derecede ve birbirine uygun bulunan birçok ülkede küçük bir ailenin tam bir yıllık geçim

¹⁵ Serahsî, Mebsût, c. III, s. 21: Mâlik, el-Müdevvene, c. II. S. 2.

¹⁶ Serahsî, Mebsût, c. III, s. 20.

¹⁷ Bkz. İbn-i Kudâme, el-Muğnî, c. II, s. 3.

masrafını karşılamasına binaendir.

“Develer nisabı doldurunca, beş devenin zekâtının kendi cinsi dışından bir koyun ile ödenmesi emredilmiştir. Bu da deve gibi iri yapılı bir hayvanın dölünden, döşünden ve yününden faydalandığı için, sekizde bir kıymetini teşkil eden zekât miktarı hususunda, menfaati bol koca bir hayvanın yok edilmesi, hayır ve menfaatle uzlaştırılması mümkün olmadığından, bir koyun bir devenin sekizde birine denk sayılarak develerin nisap miktarındaki zekâtında bir koyun vermek farz kılınmıştır. Bir çok sahih hadislerde geldiği üzere, Asr-ı Saadette bir deve bazen sekiz, bazen de 12 koyuna denk kıymette hesap edilmiştir. Bu itibarla deve nisabında beş adet, koyun nisabının asgarî miktarı sayılmıştır.¹⁸

10. Hz. Peygamber (sav) Döneminde Hayat Seviyesi

Hz. Peygamber (SAV) zamanında zekâta esas olmak üzere aynı malvarlıklarının değer karşılığı olarak nisapları tespit edildiği anlaşılan altın ve gümüş paralar ile eşya arasında bir denge bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu denge bize o dönemin hayat standardı hakkında bir fikir vermektedir.

Bilindiği gibi, temel ihtiyaçlar zekâttan muaf olup nisaba dahil değildir. Hz. Peygamber (SAV) döneminde 10.000 dirhem kıymetinde ev, ev eşyası, silâh, zırh, hizmetçi v.s. malvarlıkları bulunduğu halde ashaptan zekât alanlar vardı.¹⁹

Zekât ödemede temel ihtiyaçlar muafiyete girdiği gibi, elde bulunan malın yıllık ihtiyaçtan artmış olması da şart koşulmuştur. Buna göre nisap miktarı malın, bir ailenin normal ihtiyaçlarını bir yıl müddetle karşılayabilecek güçte bulunması gerektiği anlaşılıyor. Zarurî ihtiyaçlar dışında bir yıl geçindirecek kadar para ve eşya zekâttan muaftır.

Yukarıda kaydettiğimiz bilgiler, Hz. Peygamber (SAV) döneminde zekâtın nisabının belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuş esaslar dahilinde, o dönemin hayat seviyesi hakkında bizlere fikir vermektedir.

İşte görülüyor ki, Hz. Peygamber (SAV) döneminde belirlenen çeşitli malvarlıklarına ait nisap miktarları, bir ailenin normal şartlarda bir yıllık geçimini sağlayacak güçte idi. Yâni kırk koyun, beş deve, bir ton Medine hurması, yahut buna eşdeğer olan bir ton arpa değerinde malvarlığına sahip bulunanlar ancak zengin sayılıyordu.

İslâm dinine göre; zekât vermekte hizmetçi masrafları, ev eşyası ve binek de zarurî ihtiyaçtan sayıldığı için, o dönemin hayat seviyesinin günümüzdeki yaşama seviyesinden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde bir kimse 200 dirhem gümüş veya 20

¹⁸ Şâh Veliyyullah, Huccet'ülillah'il-Bâliğa, c. I, s. 506.

¹⁹ Bkz. Cessâs, Ahkâm'ul-Kur'an, c. I, s. 464; Ebû Yusuf, Kitâb'ul-Harac. C. I, s. 55; İbn-i Arabî, Ahkâm'ul-Kur'an. c. III, s. 130; Mâlik el-Müdevvene, c. I, s. 57 ve Cessâs, Ahkâm'ul-kur'an, yaz. nüsh. Süleymaniye ktp. No: 81/107.

miskal altın para ile bir yıl boyunca normal bir aileyi geçindirebiliyor ve gerektiğinde bununla 40 koyun yada beş deve, yahut bir ton hurma satın alabiliyordu.

Oysa, günümüzde eskiden 40 koyun ile beş devenin fiyatı kabul edilen ne 200 dirhem gümüş para ve ne de ağırlığı 20 miskal olan 20 dinarın değerleri ile bir kimse, yıllık ihtiyacını gidermek şöyle dursun, Asr-ı Saadetin hayat şartlarına göre birkaç aylık geçimini bile temin etmekten uzaktır. Günümüzde bu para ancak hizmetçi masraflarına yeter. Gümüş para nisabının ağırlık üzerinden hesap edilen karşılığı ise önemli hiçbir ihtiyaca cevap veremez. Zira bugün bu kadar paraya sahip olan bir kimse onunla ne hizmetçi tutabilir, ne bir binek satın alabilir ne de bunların masraflarını karşılayabilir. Hele gümüşü ele alacak olursak büsbütün güçsüz olduğuna görürüz. 200 dirhem gümüş paranın ağırlık olarak değeri günümüzde 10/09/2004 gün ki borsada ağırlıklı ortalama fiyat itibarıyla = 331.000 TL.X 640 gr. = 211.840.000 TL. civarındadır. Altın nisabının aynı tarihte İstanbul borsasında ki değeri ise = 19163.821 TL.X 96 gr. Altın = 1.838.725.816 TL. tutuyor ki, o dönemde kullanılan ne gümüş, ne de altın para nisabının ağırlık olarak karşılığı bugün bir yıllık aile masraflarını sosyal adalet ölçüleri içinde karşılamaktan uzaktır. Hatta gümüş nisabı asgarî ücretin çok altında kalmaktadır. Altının değeri ise ancak bir aylık geçim standardına denk gelmektedir.²⁰

Fakat, aynı varlıklar için konulan nisap miktarı, Hz. Peygamber dönemi hayat standartlarında olmasa bile, bugün aynı varlık olarak da değer olarak da normal bir ailenin yıllık geçimini asgarî düzeyde sağlayabilecek güçtedir. Meselâ; 40 koyun, beş deve, 6 sığır ile 1000 Kg. toprak ürününün ortalaması bir aileyi asgarî ölçüler içinde geçindirir. Sonuç olarak görülüyor ki, aynı varlıklarda büyük ölçüde bir değişme olmamasına rağmen, Hz. Peygamber (SAV) dönemi piyasasına oranla paranın değerinde büyük bir değişme olmuştur.

Prof. Kâmil Miras da konu ile ilgili olarak aynı kanaati belirterek şöyle diyor:

«Bu zenginlik ölçüleri iktisadî vaziyete göre Resûl-i Ekrem tarafından takdir buyurulmuştur. O dönemde 200 dirhem gümüş ile 20 miskal altın, satın alma gücü bakımından bir birine eşit derecede idi. Birçok malî meselelerde Resûl-i Ekrem, bir miskal altını 10 dirhem gümüş ile kıymetlendirmişlerdi. 40 koyun da 200 dirhem gümüş, veyahut 20 miskal altın değerinde idi. Bunların nisapları arasında denklik bulunduğu gibi, tabii zekât miktarları arasında da müsâvat vardı. Yarım miskal altın, veya 5 dirhem gümüş, orta derecede bir koyun satın alabilirdi.

«Bu satırları yazdığımız 1939 Nisan ayı başlarında, darphaneye bizzat müracaat ederek 1 kg. halis gümüşün fiyatı 19 TL. ve bir Osmanlı altınının da 13 TL. 30 kuruş değerinde olduğunu öğrendik. Bu son piyasa hesabına göre, gümüşte esaslı bir tedâvül bulunmamakla beraber, altın kıymetinin ona nispetle çok yükseldiği görülüyor ki, altın nisabının bedeli 177 TL. 33 kuruş tutuyor. 1/40'dan ibaret olan zekât miktarı da 443 krş.

²⁰ 12/09/2004 tarihinde İnternette elde ettiğimiz bilgiye dayanmaktadır.

eder. Ve bununla ancak bir ufak koyun alınabilir.

«Asr-ı Saadette gümüş nisabının 1/40'ı olan 5 dirhem ile bir koyun alınıp satıldığı halde, şimdi nisabın yarısını ve tamamını kapsıyor. Bu cihetle hiç şüphesiz gümüş, ağırlık olarak kurban hususunda zenginlik ölçüsü sayılamaz. Ve sahibi kurban kesmekle mükelleftir, denilemez.»²¹

«Bugün külçe 200 dirhem nisabının kıymeti, 40 koyun nisabına değil, ancak zekât miktarı olan bir koyuna, yani koyun nisabının 1/40'ına denktir. Bu durumda nisap için yalnız ağırlığa itibar etmek, zekât ve fitrede olmasa bile kurban hakkında güçlük ve sıkıntıyı gerektirmektedir.

Çağdaş İslâm âlimlerinden Yusuf El-Karadavî de bu konudaki kanaatini şöyle belirtiyor: «Eşya cinsinden nisap olarak belirlenen 5 deve ile 40 koyunun değeri, günümüzde 400 dinar ve daha fazlasına denk gelmektedir; binaenaleyh din, 4 deve yahut 39 koyuna sahip olan kimseyi fakir, buna karşılık bir koyun dahi satın alamayacak kadar değeri düşük olan gümüş nisabına sahip kimseyi nasıl zengin kabul eder ve zekât vermeyi ona nasıl farz kılar? Bu kadar önemsiz bir miktar paraya sahip kimse nasıl zengin sayılabilir?»

11. Hz. Ömer'in Diyet Tazminatını Kıymete Göre Belirlemesi

Hz. Peygamber (SAV), durum ve şartlara göre köylü ve şehirli için ödeme kolaylığı olması bakımından, para, hayvan, veya kumaş gibi muhtelif cins eşyadan tazminat ödemeyi hükme bağlamıştır. O develerin fiyatları artınca para cezasını artırmış, fiyatları düşünce de düşürmüştür.

Hz. Peygamber (SAV) döneminde 100 deve, 200 sığır ve 2000 koyunun fiyatı 400 dinar ile 800 dinar arasında ve buna denk olan 4000 dirhem ile 8000 dirhem arasında değişmiştir.²²

Hz. Ömer halife olunca, yaptığı bir konuşmada develerde diyet tazminatı için belirlenen hayvanların pahalandığını ileri sürerek diyet cezasında ödenecek parayı hayvanların kıymetine denk olarak 800 dînardan 1000 dînara, 8000 dirhemden de 10.00 dirheme yükseltmiştir.²³

Bu bilgi bize Hz. Peygamber (SAV) döneminde aynî varlıklar karşılığında zenginlik ölçüsü olarak belirlenen altın ve gümüşün, o dönemin paraları ve aynı zamanda eşya nisabının fiyatı olduklarını, aynî varlıklar olarak düşünülmediklerini açıkça göstermektedir. O dönemde mâdenî paralarla kâğıt paraların bulunmayışı da buna bir delil teşkil eder.

²¹ Kâmil Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, c. V, s. 126 vd.

²² Bkz. İbn-i Mâce, Sünen, c. II, s. 877 ve Nesâî, Sünen, c. IV, s. 43.

²³ Bkz. Serahsî, Mebs'ut, c. XXVI, s. 27-26 ve İbn-i Rüşd, Bidâyet'ül-Müctehid, c. II, s. 344 vd.

Günümüzde ise, altın ve gümüş paraların yerine birçok ülkede kâğıt ve mâdenî paralar kullanılıyor. Eğer altın ve gümüş nisabında belirlenen miktarlar, fiyat olarak değil de, eşya gibi mâden (aynî) olarak ağırlık hesabı ile düşünülür ve böyle kabul edilirse, bu takdirde Hz. Peygamber (SAV) döneminde bulunmayan mâdenî ve kâğıt paralardan zekât vermek gerekemeyecektir. Nitekim bu çeşit paraların tedâvülde olmadığı dönemlerde yaşayan müçtehitler de aynı görüşü kabul etmişlerdir. Şafîî ve Mâlikî mezhepleri ile diğer mezhep imamaları bunlar arasındadır.²⁴

Çağımızda ise altın ve gümüş paralar piyasada yok gibidir. Çağdaş birçok ülkede devletlerce kâğıt ve mâdenî paralar, altın para hükmünde kabul edildiğine ve piyasada aynı işi gördüğüne göre, bunlardan zekât lâzım gelmeyeceği görüşünü kabul etmeğe imkân yoktur. Aksi takdirde kâğıt ve mâdenî paraların para olmadığını iddia etmek gerekecektir. Bu ise gerçeklere aykırıdır; paranın para olmadığını ve 1400 yıl önceki dönemde yaşadığımızı iddia etmek kadar gülünçtür. Oysa, kâğıt ve mâdenî paralarla günümüzde insanlar zengin sayılmakta, yükümlü ve sorumlu tutulmakta, bunlarla hayır işlemekte, sadaka vermekte ve geçim sağlamakta, cezaî müeyyidelerle karşılaşmaktadırlar.

Yukarıda da belirtildiği gibi, nisaba konu olan dinar ve dirhemler (altın ve gümüş), Asr-i Saadette para olarak değil de aynî varlıklar olarak hesap edilirse, bu takdirde günümüzdeki mâdenî ve kâğıt paraların da aynî varlıklar olarak itibar edilmeleri ve ağırlıkları hesap edilerek zekâta tâbi olmaları gerekecektir. Bu durum büyük ölçüde dengesizlikler doğurur. Böyle bir hesaba girişmeğe imkân olmadığına göre, aynî varlıklar yanında nisapları belirlenen altın ve gümüş paraların, aynî varlıkların fiyatı olarak kabul edilmiş oldukları anlaşılmaktadır.

Durum böyle olunca, o dönemdeki hayvanlarla ziraî ürünlerin günümüzdeki fiyatlarını dikkate almak zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Tâbiûn'dan Hasan-i Basrî, Katâde, İmam Mâlik, Evzaî, Sevrî, Zührî, Atâ, Tâvus, Süleyman b. Harb ve Eyyûb Es-Sahtiyânî ve Rey Mektebi mensupları nisabı belirlerken gümüş ve altın paraların kıymetinin esas alınması gerektiği görüşünü savunmuşlardır.²⁵

B. Gümüş ve Altın Para Nisabında Ağırlığı Esas Alan Görüş

Rey Ekolü dışında kalan Şafîî ve Hanbelî mezhepleri ile Hanefîlerden İmam Ebû Yûsuf ile bir görüşe göre İmam Muhammed,²⁶ altının nisabında değeri değil, ağırlığı esas

²⁴ Bkz. Şafîî, el-Üm, c. III, s. 86; Mâlik, el-Müdevvene; c. II, s. 52, Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. I, s. 272 ve et-Tibyan fi Zekât'il-Esman, s. 33.

²⁵ Daha geniş bilgi için bkz: Serahsî, Mabsût, c. II, s. 20 vd. - 193 vd.

²⁶ İbn Âbidin İmam Muhammed'in konu ile ilgili görüşü hakkında farklı bir bilgi vermektedir: "İmam Muhammed'den zekât almayı haram kılan nisapla ilgili olarak, kıymetin mi yoksa ağırlığın mı muteber olduğu? konusunda iki türlü rivayet gelmiştir. "El-Muhît"'de İmam Muhammed'den birinci

almışlardır. Onlara göre; değeri ne olursa olsun, altının ağırlığı 20 miskal (96, 85 gr.) olmadıkça ondan zekât vermek gerekmez. Yine onlara göre; altın ve gümüş, para olarak kabul edilmediklerinden, birbirine ilâve edilerek nisabı doldurmazlar. Her ikisi için belirlenen nisap, ağırlık olarak tamamlanmalıdır.²⁷

Bu görüşü kabul edenlerden bazıları eşyanın yerine, değerini ödemeyi bedelini ödemek olarak anlamışlar ve eşya bulunmadığı veya bulunmasına rağmen ödeme imkânı olmadığı takdirde meseleyi, ancak onun yerine değerinin ödenebileceği şeklinde mütalâa etmişlerdir. Fakat bu görüşlerinde yanılmışlardır. Aslında durum böyle değildir. Zira bedel, aslın bulunmadığı zamanlar içindir.

Buna göre; anılan ibadetler tevkifi olup Hz. Peygamber tarafından belirlenen miktarlarla bu maddelerin kendilerini aynen ödemek gerekir. Aynen ödemek mümkün olmazsa, hac ibadetinde olduğu gibi, ancak o takdirde bedellerini ödemek suretiyle ifa edilme yoluna gidilir. Bu ibadet de eğer kişiler tarafından eda edilebiliyorsa bizzat yerine getirilmesi gerekir, bunu yapmak mümkün değilse o takdirde bedel göndermek suretiyle ifa edilme yoluna gidilir. Zekât aynı zamanda yemin kefaretlere de benzetilebilirler. Çünkü âyette yeminlerin kefaretinde üç yol gösterilmektedir. Derecesine göre bu yollar seçilir.

Bu ihtilafın doğurduğu sonuç şu meselede ortaya çıkmaktadır: Bir adamın 300 dirhem değerinde 19 dinar parası olsa, İmam Muhammed'den nakledilen birinci görüşe göre, yani kıymete itibar edileceği görüşüne göre, böyle bir kişinin zekât alması haramdır. Fakat, ikinci rivayete göre, yani ağırlığa itibar edileceği görüşüne göre zekât alabilir.”²⁸

Yukarıda zikredildiği üzere, Tabiun fakihleri ile Mâlikî Mezhebi ve Rey Mektebi mensuplarının, bu mesele hakkındaki görüşleri daha isabetli olup altın ve gümüş paraların gerek Hz. Peygamber (SAV) dönemi, gerekse kendi dönemlerinde aynı varlıklar karşılığında kullanılan paralar olduklarını, binaenaleyh bunların nisapları hesaplanırken birbirine oranla değerlerinin esas alınması gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Hz. Peygamber dönemi hayat standartlarında nisap mallarında amacı esas alan birinci görüş, bizim de tercih ettiğimiz görüştür. Zira, altın ve gümüş (dirhem ve dinarlar), Hz. Peygamber (SAV) döneminde ve yakın zamanlara kadar para olarak kullanılmakta, kâğıt veya madenî paralar ise kullanılmamakta idi. Hattâ kaynaklarda kâğıt para ile gümüş ve altın para dışındaki madenî paralardan zekât lâzım gelmeyeceği

görüğe, yani kıymete itibar edileceği, “Ez-Zahîriyye”de ise ikinci görüş yani ağırlığa itibar edileceği nakledilmiştir.

²⁷ Bkz: Aynı eser, aynı sayfa ve Şâfiî, el-Ümm, c. I, s. 35; Serahsî, Mesbut, c. II. S. 193.

²⁸ İbn Âbidîn, Reddül-Muhtar, 2/248-349.

de zikredilmektedir.²⁹ Bu da bize gösteriyor ki, o dönemin parası altın ve gümüşü. Altın ve gümüş denilince piyasada bundan dinar ve dirhemler kastediliyordu. Sonradan kâğıt ve mâdeni paralar icât edilerek birçok ülkede bunlar da altının değerine göre tedâvüle girdi. Nitekim günümüzde sadece kâğıt ve mâdeni paralar kullanılmaktadır. Kâğıt para, altın ve gümüş paranın yerini almış olup aynı işi görmektedir. Günümüzde kâğıt ve mâdenî paraların nisabını hesap ederken değerlerine bakıp ağırlıklarını dikkate almamakta, belki değerini esas almaktayız.

Sonuç olarak; para ister altın, ister gümüş, ister kâğıt ve mâdeni türden olsun, ağırlığına göre değil, piyasadaki değerine göre hesap edilerek nisabı belirlenmelidir. Buna göre, yukarıda kaydettiğimiz Tabiûn fakihlerinden Hasan-i Basrî, Katade, Zührî, Sevrî, Ebu Hanife ile Rey Ehli ve Mâlikî mezhebinin savunduğu görüş diğerlerine oranla çağdaş ihtiyaçlara cevap verme noktasında daha isabetli görünmektedir. Dolayısıyla dinar ve dirhemlerin nisabı belirlenirken Hz. Peygamber dönemindeki satın alma güçleri tespit edildikten sonra çağdaş parasal değeri ortaya konmalıdır. Bu da tek bir rakamla ifade edilmelidir.

Dinar ve dirhem türünden paraların Asr-i Saadette ki piyasada satın alma güçlerinin belirlenmesi iktisat bilimcilerinin alanına girmektedir. Bu konuda onların vereceği bilgi esas alınarak çağdaş parasal nisaplar belirlenmelidir. Bunun için fıkıhçılar arasında iki yol izlenmiştir. Biri aynı malvarlıklarından koyun nisabının esas alınması suretiyle para nisabının belirlenmesi görüşüdür. B görüşü çağımız fakihlerinden Yusuf El-Karadavî savunmaktadır. İkinci görüş Hz Peygamber döneminde ki nisap mallarının ortalaması alınmak suretiyle standart bir ölçünün belirlenmesi görüşüdür. Biz bu görüşü savunmaktayız.

III. FİTRENİN ÇAĞDAŞ PARASAL ÖLÇÜSÜ

Hız. Peygamber (SAV) Ramazan Bayramından önce yoksulların ihtiyaçlarını karşılamak ve onları bayram sevincine ortak ederek sosyal bütünlüğü sağlamak üzere, Medine ve Hicaz hayat standartlarında, bir ölçek yiyecek maddesini yoksullara sadaka olarak vermek suretiyle oruç ibadetini sosyal yardım ve paylaşma içerikli bir ibadetle perçinlemiştir. Bundan o günün en önemli geçim meselesinin yiyecek maddesi temini olduğu anlaşılmaktadır. Böyle olmasaydı Hz. Peygamber (SAV) para türünden de fitre miktarı belirleyerek ümmetine yol gösterirdi.

Hız. Peygamber, içinde yaşadığı toplum piyasasında mevcut yiyecek maddelerini dikkate alarak beş ayrı fitre türü ilan etmiştir. Bunlar da Arpa, un, hurma, kuru üzüm, sült ve keş'tir. Günümüz İslam dünyasında ise genişleyen piyasalarda mevcut yiyecek

²⁹ Şâfiî, El-Ümm, c. III, s. 86; Mâlik. el- Müdevvene, c. II, s. 52; Kardâvî, Fıkh'z-Zekât, c. II. S. 272 ve Muhammed Hüsneyeyn el-Adevî, et-Tibyân fi-Zekâtil-Esmân, c. I, s. 271.

maddeleri, her ülkede farklı olmakla beraber, Hz. Peygamber dönemi piyasasına göre daha da gelişmiştir. Öyle ki, Türkiye gibi tarımın yaygın olduğu bir ülkede temel yiyecek maddelerinin sayısı 20 kalem civarındadır.

O halde, çağımızda fitre belirlenirken Hz. Peygamber dönemi yiyecek maddeleri mi esas alınacak, yoksa çağdaş yiyecek maddeleri mi? Yahut başka bir ölçü mü konulacak? Bu maddelerin kıymetini ödemek caiz midir? Kıymet ödemek caiz ise hangi yiyecek maddesinin kıymeti esas alınacaktır?

Hz. Peygamber döneminde belirlenen fitrenin aynen verilebileceği hususunda alimler arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ancak, fitrede yiyecek maddeleri yerine bunların kıymetinin ödenip ödenmeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu konuda da iki görüşten söz edilebilir:

A. Aynen Ödemeyi Esas Alan Görüş

Bu görüşü savunanlara göre, Müslüman bir kimse hangi ürünü tüketiyorsa meselâ; buğday tüketiyorsa onun yerine değer üzerinden başka cins yiyecek maddesi ödeyemeyeceği gibi, para olarak o maddenin değerini veremez. Fitreyi aynı olarak fakire vermek zorundadır. İmam Şafîî, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekir el-Â'meş bu görüşü benimsemişlerdir.³⁰

B. Kıymet Ödenebileceğini Savunan Görüş

Bu görüşe göre, yiyecek maddeleri yerine bunların değerlerini para, yahut başka cins eşya ile ödemek caizdir. Çünkü fitre'den maksat, fakirin ihtiyacını gidermektir. Yiyecek maddesini aynı olarak vermekle ihtiyaç giderildiği gibi, değerini vermekle de gideriliyor. İmam Azam Ebu Hanife bu görüşü savunmuştur.³¹

"İbn-i Âbidin"de bu konuda şöyle denilmektedir: "Fitre'de aynı varlık yerine para vermek daha faziletlidir. Bu durum genişlik zamanlarına mahsustur. Kıtık zamanlarında ise yiyecek maddesinin kendisini ödemek daha faziletlidir."³² İmam Ebû Yusuf bu görüşü kabul etmiştir.³³

Fakih Ebû Ca'fer de benzer görüşü benimseyerek şöyle demiştir: "Fitre'de kıymet ödemek daha faziletlidir. Zira bu, fakirin menfaatine daha uygundur. Çünkü kişi muhtaç olduğu şeyleri para ile satın alabilir. Fakat, aynı varlık ile her istediği şeyi satın alamaz.

"Hadîs-i Şerîf'te hurma, arpa ve benzeri maddelerin açıklanması o dönemde alış-verişlerin bu maddelerle de yapılma imkânının bulunmasına binaendir. (Yani o devirde para yerine eşya da mübadele vasıtası olabiliyordu.) Fakat çağımızda bütün mallar

³⁰ Bkz. Şafîî, El-Ümm, c. II, s. 57 vd; Mâlik, El-Müdevvene, c. II, s. 118 ve Serahsî Mabsût, c. III; s. 107; İbn-i Kudâme, El-Muğnî, c. II, s. 65.

³¹ Bkz. Şeyhzqde Abdurrahman, Dâmad c. I, s. 229.

³² Serahsî Mabsût, c. III, s. 108.

³³ Aynı eser, c. III, s. 107.

genellikle para ile alınıp satılmaktadır. Para en kıymetli bir maldır. Dolayısıyla fitreyi ondan vermek daha faziletlidir.³⁴ Atâ b. Ebî Rebah'ın da fitrede aynı varlık yerine para ödediği rivayet edilmiştir.³⁵

Çağdaş âlimlerden Yusuf El-Karadavî de bu konuda şu kanaati belirtiyor: "Benim tecihim fitrenin, yaygın olarak mevcut orta derecede kıymet taşıyan yiyecek maddelerinden bir ölçeğin kıymeti üzerinden ödenmesidir. En iyisi, fitre değer üzerinden hesap edilirse daha güzel olur."³⁶

Hız. Peygamber'in (Fakirleri istemekten müstağni kılın) meâlindeki hadîsi de bunu gösteriyor. Fakiri ihtiyaçtan kurtarmak, yiyecek maddeleri ile gerçekleşebileceği gibi, kıymetlerini ödemekle de gerçekleşir. Çoğu zaman, eşyanın değerini vermek daha faziletli olur. Zira fakirin elinde fazla miktarda yiyecek maddesi bulunması, onu bu maddeleri satın paraya çevirmeğe zorlar. Halbuki kıymetini vermekle, kendine lâzım olan yiyecek, giyecek ve benzeri ihtiyaçlarını satın alma imkânı verilmiş olur.

İbn-i Münzir'in naklettiği şu bilgi bu noktaya delil teşkil etmektedir: Aşap yarım ölçek fitre ödemeyi caiz görmüşlerdir. Zira onlar buğdayı kıymet yönünden bir ölçek hurma ve arpaya denk kabul etmişlerdir. Bu sebeple Hız. Muaviye: "Ben Şam buğdayından yarım ölçeği bir ölçek hurmaya denk olarak görüyorum" demiştir.

Sonra bu, çağımızda en kolay bir ödeme şeklidir. Özellikle muamelelerin yalnız para ile icra edildiği sanayi bölgelerinde, fitre için belirlenmiş olan yiyecek maddelerinin kıymetlerini ödemek daha kolaydır.

Bizim tespitimize göre, Hız. Peygamber fitreyi iki sebeple yiyecek maddelerinden belirlemiştir:

1 - O dönemde Arapların elinde para azdı. Fitre'yi yiyecek maddesinden vermek, insanlara daha kolay geliyordu.

2 - Paranın kıymeti ve satın alma gücü çağlara göre değişebilir, fakat bir ölçek yiyecek maddesi böyle değildir. Her dönemde fakirin karnını doyurabilir.³⁷

C. Günümüzde Fitre Nasıl Ayarlanmalıdır?

Hız. Peygamber fitreyi Arabistan, özellikle Mekke ve Medine çevresindeki yiyecek maddelerine göre belirlemiştir. Ancak sonradan Hız. Muaviye ve aşap tarafından yiyecek maddeleri arasına ilave edilen buğdayın da bunlara kıyas edilerek kıymet üzerinden hesap edilerek fitre verilecek maddeler arasına girmiştir.

Asrımızda acaba Arabistan'ın o dönemdeki yiyecek maddelerini mi, yoksa her ülkede yaygın olarak bulunan yiyecek maddelerini mi esas almak lâzımdır? Bu hususta ilim

³⁴ İbn-i Âbidîn, c. III, s. 106.

³⁵ Bkz. İbn-i Ebî Şeybe, Musannef, c. IV, s. 37 vd.

³⁶ Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 950.

³⁷ Kardavî, Fıkh'uz-Zekât, c. II, s. 949 vd.

adamları çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Biz bu görüşleri aşağıda gruplandırarak sunacağız:

a. Fitre Hz. Peygamber Döneminde Tüketilen Yiyecek Maddelerinden Verilmelidir

Fitre'nin, yalnız Hz. Peygamber dönemi piyasasında tüketilen yiyecek maddelerinden verilmesi gerektiğini Hanbelî mezhebi kabul etmiştir. Bu mezhebe göre, Hadislerde açıklanan yiyecek maddeleri bulunduğu takdirde fitrenin bunlardan, yani arpa, buğday, kuru üzüm, hurma ve keş'ten verilmesi lâzımdır. Şayet bu yiyecek maddeleri bulunmazsa, diğerleri üzerinden de verilir. Hanefî mezhebine göre anılan yiyecek maddelerinin kendilerini vermek caiz olduğu gibi, bunların kıymetini vermek de caizdir. Bu mezhebe göre, kendisi ile diğer eşyanın satın alınabildiği yerlerde buğdaydan fitre vermek daha faziletlidir. İmam Ebu Yusuf'a göre ise fitrenin para cinsinden (Dirhem olarak) verilmesi daha faziletlidir.

Naslarda belirtilen tüketim maddeleri bulunduğu takdirde bunlardan, bulunmadığı takdirde tüketim maddesi olarak bulundurulmuş her türlü hububat maddeleri ile meyvelerden fitre ödenebilir. Hatta bir rivayete göre etten de verilebilir.

Ancak, naslarda belirtilen tüketim maddeleri bulunduğu zaman bunlar arasında dilediği üzerinden fitre vermek de caizdir. Bu konuda herhangi bir ihtilaf olduğu bilinmemektedir. İbni Sîrin'e göre; bir kimse buğday, arpa, hurma, sult ve kuru üzümden hangisini verirse kabul edilir.³⁸

b. Fitre Herkesin Tükettiği Kendi Yiyecek Maddelerinden Verilmelidir

Fitre'nin, herkesin mutfağında tükettiği yiyecek maddelerinden verilmesi gerektiğini İmam Şafîî kabul etmiş olup bu konuda şöyle diyor: «Bir kimsenin çoğunlukla tükettiği yiyecek maddeleri ne ise onlardan fitre vermesi gerekir. Başka cins yiyecek maddelerinden fitre vermesi mekruhtur.³⁹

Resûlullah (s.a.v.)'in sünnetinde fitre zekâtı kişinin tükettiği yiyecek maddeleri ile zekâta tâbi aynı varlıklardandır.⁴⁰

Bir kimse arpa, buğday, hurma, kuru üzüm ve benzeri çeşitli yiyecek maddeleri tüketirse serbesttir. Bunlar arasında dilediği üzerinden fitresini vermesi caizdir.

Bir kimse buğday yer de üzüm, hurma veya arpa cinsinden fitre verirse bu mekruhtur. Eğer böyle yaparsa, yeniden buğday üzerinden fitre vermesi gerekir. Zira Hz. Peygamber döneminde yaygın olan yiyecek maddesi Medîne'de hurma idi, pek az kimse

³⁸ Mâlik, El-Müdevvene, c. II, s. 118.; İbn-i Kudâme, El-Muğni, c.I II, s. 59-62; Dâmad, c. I, s. 229; Mevsilî, El-İhtiyar, 1/123 vd.; Şehzade Abdurrahman, Dâmad, c. I, s. 229.

³⁹ İbn-i Kudâme, El-Muğni, c. III, s. 62 vd.

⁴⁰ Şafîî, El-Ümm, c. II, s. 57.

arpa yedi. O dönemde buğday ürününü tüketen bulunmadığı, veya buğdayın turfanda gibi bulunduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh Hz. Resûlullah, fitre zekâtını Müslümanlara bizzat tükettikleri maddelerden belirlemiştir.

Bir kimsenin bugün buğday yiyip de başka cinsten fitre vermesini doğru bulmuyorum. Fakat arpa yiyip buğdaydan öderse, bu daha faziletlidir.⁴¹

c. Fitre Her Ülkenin Tükettiği Yiyecek Maddelerinden Verilmelidir

Fitre'nin her ülkenin galip olan yiyecek maddelerinden verilmesi gerektiğini İmam Mâlik savunmuştur. O bu konudaki düşüncesini şöyle açıklıyor:

Fitre verilecek yiyecek maddeleri (onun yaşadığı dönemde) buğday, arpa, sült, mısır, pirinç, darı, hurma, kuru üzüm ve keş olup halkın yaşayışına göre verilmelidir.

İmam Malik Mısırlılar için (o dönemde) buğdaydan başkasından fitre vermek gerekmediği kanaatinde olduğunu söylüyor. Çünkü buğday onların tükettiği başlıca yiyecek maddesidir. Ancak buğdayın fiyatı artıp halkın yaşama seviyesi arpadan yiyecek dereceye düşerse, ondan verilmesinde bir sakınca olmadığını ifade etmiştir.⁴²

Yukarıda kaydedilen bilgiden İmam Malik'in, fitrede her ülkede yaygın olarak bulunan yiyecek maddelerinin dikkate alınması gerektiğini savunduğu anlaşılıyor.⁴³

İmam Mâlik, geçim vasıtası olan yiyecek maddelerinden buğday, arpa, hurmaya karşılık diğer toprak ürünleri ve yiyecek maddelerinden bir ölçek fitre vermenin caiz olmadığı görüşünü kabul etmekle beraber, baklagiller, incir ve benzeri mahsuller bir ülkenin yegâne geçim vasıtası olursa, o takdirde bunlardan da bir ölçek fitre vermek gerektiğini söylüyor.⁴⁴

O halde, fitre'nin belirlenmesi konusundaki görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1 - Fitre, Hz. Peygamber tarafından o devirde tâyin edilen Medine piyasasındaki tüketilen yiyecek maddelerinden verilmelidir.
- 2 - Fitre, herkesin kendi mutfağında tükettiği yiyecek maddelerinden verilmelidir.
- 3 - Fitre, her ülkede yaygın olarak tüketilen yiyecek maddelerinden verilmelidir.

d. Anılan Görüşlerin Tahlil ve Tenkidi

Birinci görüşün günümüzde kabul edilmesi biraz güçtür. Zira İmam Şafî'nin de söylediği gibi, Hadis-i Şerîflerde açıklanan fitre türleri Hz. Peygamber döneminde Medîne ve çevresinde tüketilen yiyecek maddelerini kapsadığı için, yalnız Medine ve çevresi ile o döneme mahsus idi.

⁴¹ Şafî, El-Ümm, c. II, s. 59.

⁴² Bkz. Mâlik, El-Müdevvene, s. 59 ; İbn Rüşd, Bidateyü'l-Müctepid, 1/255.

⁴³ Bkz. İbn-i Kudâme, El-Muğni, c. III, s. 117.

⁴⁴ Bkz. Mâlik, El-Müdevvene, c. II, s. 113.

Günümüzde ise Mekke ve Medine ile Hicaz bölgesinin tükettiği yiyecek maddeleri o döneme göre çok değişmiş olduğu bir gerçektir. Zira dünyanın her tarafından ithalât yapılmak suretiyle yiyecek maddeleri ihtiyacı giderilmektedir. Binaenaleyh günümüzde yaygın olarak tüketilen yiyecek maddelerine itibar etmek daha uygun olsa gerektir. Nitekim buğday, Medîne'ye Hz. Peygamber döneminde ithal edildiği için fitre türleri arasına sonradan girmiştir.

Fitre'de her ailenin yiyecek maddelerine itibar edilmesi akla daha uygun gibi görünmekle beraber, naslara aykırı düşmektedir. Zira Hz. Peygamber, her ailenin yiyecek maddesinden değil de, ülkede yaygın olarak tüketilen yiyecek maddelerinden fitre vermeyi emretmiştir. Her ailenin, fitreyi tükettiği yiyecek maddelerinden hesap edip vereceği hususunda bir kayıt mevcut değildir. Hem bu görüş kabul edilecek olsa, fitre hususunda bir ülke için genel bir hüküm koymak mümkün olmayacaktır. Adetâ herkesin kendine özel bir fitre kabul edilmiş ve belirlenme işi de ferdin kendi iradesine ve hesaplamasına bırakılmış olacağından, birçok karışıklıklar ve yanlışlar meydana gelerek her hangi bir standart koymak mümkün olmayacak, dolayısıyla bu müessese başboş bırakılmış olacaktır.

Bizim tercih edebileceğimiz görüş üçüncü görüştür. Yani her ülkede yaygın olarak tüketilen yiyecek maddeleri tespit edilerek fitre miktarı bun göre ayarlanmalıdır. Aynı varlık olarak verildiği takdirde bunlardan bir ölçek verilmesi gerekir. Yani bir kimse ziraatla uğraşır da elinde bulunan ve yiyecek maddelerinin çoğunluğunu teşkil eden maddelerden aynı olarak vermek fitre vermek isterse, bu yiyecek maddelerinin ortalamasını alarak orta değerdeki yiyecek maddesinden bir ölçek vermesi gerekir. Fakat, üretici olmayan ve fitre türlerinin kıymeti üzerinden vermek isteyen, veya buna mecbur olan Müslümanlar için para olarak hangi yiyecek maddesi esas alınarak hesap edilecek?

Günümüzde fitre için itibar edilen yiyecek maddelerinin fiyatları çeşitli olup, aralarında kıyas kabul etmeyecek kadar farklılık vardır. Buğdayın fiyatı ile kuru üzüm veya Acve hurmasının fiyatı arasında uçurumlar vardır. Halbuki Hadis-i Şeriflerde açıklanan Peygamber (s.a.v.) döneminde tüketilen yiyecek maddeleri, fiyat bakımından birbirine denk olarak düşünölmüştür. Zürkanî, Nevevî'den naklen bu konuda şu açıklamayı yapıyor:

Hz. Muaviye ve ona uyanların yaptıkları iş bu konuda içtihat yapılmasına cevaz veriyor. Bu güzeldir, fakat naslar yanında ona itibar edilemez.

Ebû Said El-Hudrî hadisinde zikredilen aynı varlıklar, kıymet bakımından birbirine denk idi. Bu durum, hangi cinsten olursa olsun, bu miktarın fitre olarak verilmesine delâlet eder. Buğday ile diğerleri arasında herhangi bir fark yoktur.

Yarım ölçek buğdayın değer itibariyle diğer maddelerden bir ölçek yerinde kabul edilmesi, buğdaydan başka yiyecek maddelerinin var olmasına ve buğdayın o zaman çok

pahalı bulunmasına binaendir.

Ancak bu durumda, her zaman yiyecek maddelerinin kıymetinin birbirine kıyaslanarak hesap edilmesi gerekir. Böyle olunca da durum değişir, belli bir ölçü koymak mümkün olmaz. Bazı zamanlarda hurmaya göre meselâ bir kilo buğday vermek gerekir.⁴⁵

Hız. Muaviye'nin hurmaya oranla buğdaydan yarım ölçek verilmesini kabul etmesinin anlamı şudur: Hız. Muaviye döneminde şayet buğdayın değeri hurmadan iki misli düşük olsaydı buğdayın fitresi hurmaya göre iki ölçek olarak belirlenecekti. Ashabın büyük çoğunluğu buna aynen uyduğuna ve Ebû Hanîfe mezhebi de bunu kabul ettiğine göre, biz de fitrede kıymete itibar edebiliriz. Günümüzdeki fiyatlar göz önünde bulundurulursa buğdaydan yarım ölçek vermenin bir mânâsı kalmamıştır. Diğerleri gibi ondan verilecek fitre miktarının da bir ölçek olması gerekir. Ancak buğdayın fiyatı diğer maddelere oranla çok düşük olursa o takdirde miktarı yükseltilmelidir.

Burada şöyle bir mesele ortaya çıkıyor: Hız. Peygamber döneminde fitre verilmesi öngörülen yiyecek maddelerinin (hurma, arpa, kuru üzüm, keş, sült) fiyatları birbirine denk idi, fakat günümüzde denk değildir. Bunlardan hangisini esas kabul ederek para türünden verilecek fitre miktarını belirleyeceğiz? Bular arasında rasgele herhangi birini mi seçmek caiz midir?

Hız. Peygamber döneminde fitre verilecek tüketim maddeleri değerce birbirine denk olduklarına göre, rasgele herhangi birini seçmek doğru olmadığı gibi, asgarî ve azamî ölçüler koymak da uygun düşmemektedir. Zira Hız. Peygamber zamanında fitre için asgarî yada azamî bir ölçü bahis konusu olmamış, belki hepsi için belli bir ölçü konulmuştu. Günümüzde de bu ölçülerde ihtilâf yoktur. Fakat paradan verilecek fitrelerde ihtilâflar ortaya çıkıyor. Eşyada belli bir ölçü bulunduğu gibi, kıymet üzerinden hesap ederken de standart bir ölçü bulmak mecburiyeti vardır. Asgari ve azami ölçü diye bir şey düşünülemez. Ölçülerin tek ve değişmez olması gerekir. Aksi takdirde sabit bir ölçü bulmak mümkün olmadığı gibi, azamî ve orta derecedeki ölçüleri vermenin de bir mânâsı olmaz, dolayısıyla fitre müeyyidesiz kalır. Zira fitrede asgarî ölçü Müslüman'ı sorumluluktan kurtarıyorsa, orta derecede yada azamî ölçü hükümsüz kalır ve ferdin vicdanına bırakılmış olur. Halbuki fitre miktarının belirlenmesinde esas alınan ölçü, mecburiyet esasını koyan ölçüdür. Asgarî sınır dışında herkes istediği kadar vermekte zaten serbesttir. Bunun için bir ölçü koymaya lüzum yoktur. Binaenaleyh fitrede tek ve standart bir ölçü kabul etmek durumu ile karşı karşıyayız.

Hilafet yetkisini kullanarak Hız. Muaviye'nin, buğdayın fitresini Medine ve Hicaz bölgesinde tüketilen diğer yiyecek maddelerine göre değer bakımından ayarlayarak, fitrede bir standart gözetmesi son derece dikkat çekicidir. Onun koyduğu bu ölçü sivil

⁴⁵ Bkz. Zürkânî, Muvatta şerhi, c. II, s. 82 ve Askalânî, Feth'ul-Bârî, c. IV, s. 118.

bir alimin ileri sürdüğü görüş ile kıyas kabul etmeyecek kadar önemlidir. Çünkü sivil alimler sahabeden de olsalar uygulama ile direkt olarak karşı karşıya gelmemekte, sorunun çözümünden bilfiil sorumlu bulunmamaktadırlar. Oysa Halife, devlet adamlığı sıfatı ile olayın direkt olarak sorumluluğu altındadır. Dolayısıyla onun vereceği hüküm önemli olduğu kadar bağlayıcıdır da. Bu bakımdan Hz. Muaviye'nin görüşü ile bu görüşü savunan Ebu Hanife'nin görüşünü esas almanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Kanaatimizce Hz. Muaviye, Ebu Hanife ve İmam Malik'in görüşleri ışığında günümüzde değişik değerlerdeki yiyecek maddelerinin fiyatlarını bir noktada birleştirmek gerekiyor. Keffaret-i yeminde olduğu gibi, fakire yiyecek maddelerinin orta derecede değer taşıyanı üzerinden vermek en uygun bir yol olsa gerektir. Bunun için de bir ülkede yaygın olarak kullanılan bütün yiyecek maddeleri tespit edilerek hepsinden bir ölçü (3,328 gr.) fiyatı hesap edildikten sonra bunlar toplanarak ortalamaları alınmak suretiyle birbirine denk duruma getirilmelidir.

Prof.Dr. Sabri ORMAN

AÜ İlahiyat Fakültesi

Yunus Hoca'ya biz de teşekkür ediyoruz. Sistematiği vardı zaten. Bu sistematiği takdimine de yansıtı. Yalnız bu tebliğin tartışma düzeyinin hayli yüksek olacağını tahmin ediyorum. Bunun ipuçlarını Ahmet Bey'in tebliğinin müzakeresi sırasında almıştık. Tabii benim kimseyi tahrik ve teşvik etmem icap etmez ama Hoca ortalama meselesi üzerinde çok durdu. Bu birinci oturumda üzerinde durulan bir konuydu. Bir çay arası var sanıyorum; o arada da çaylarla beraber tartışma da demlenir. Ve buraya döndüğümüz zaman inşallah hararetli ve verimli bir tartışma olur diye umud ediyorum. Benim saatimin doğru olup olmadığından emin değilim. Malum, Malezya'dan geldim ve şöyle üstün körü bir ayar yaptım. Bu haliyle benim ihtiyacıma yetiyordu da böyle hassas durumlarda ölçü olur mu bilmiyorum. Benim 25 geçiyor saatim. 20 mi geçiyor? Ve hocam 15 dakika mı öğle arası? O halde, 20 kala burada toplanmak üzere oturuma şimdilik ara veriyorum. Teşekkür ediyorum.